

Моника Писанкънева

УЧИЛИЩА ЗА ВСИЧКИ?

ПОЛОЖЕНИЕТО НА
ЛЕСБИЙКИ, ГЕЙ, БИСЕКСУАЛНИ,
ТРАНСДЖЕНДЪР И ИНТЕРСЕКС
УЧЕНИЦИ И УЧИТЕЛИ
В БЪЛГАРСКИТЕ УЧИЛИЩА

bilitis

Моника Писанкънева

УЧИЛИЩА ЗА ВСИЧКИ?

В периода януари–октомври 2015 г. фондация „Ресурсен център – Билитис“ проведе качествено изследване, подкрепено от ILGA-Europe – европейско сдружение на организации, които работят за правата на лесбийките, гей мъже, бисексуалните, трансджендър и интерсекс хората с над 400 членове от европейски държави, – което отговаря на въпроса доколко средните училища в София, България предоставят включваща среда за хомосексуалните, бисексуалните, трансджендър и интерсекс ученици и учители. Изследването включваше проучване на вътрешните политики за защита от дискриминация и насилие/тормоз; интервюта с ученици и учители, които се самоопределят като хомосексуални, бисексуални или трансджендър и анкета сред училищни директори. Настоящото издание обобщава тези резултати.

Информацията за изследването беше събрана от Глория Филипова и Доротея Стефанова – доброволци към фондация „Ресурсен център – Билитис“.

Моника Писанкърнева

УЧИЛИЩА ЗА ВСИЧКИ?

ПОЛОЖЕНИЕТО НА
ЛЕСБИЙКИ, ГЕЙ, БИСЕКСУАЛНИ,
ТРАНСДЖЕНДЪР И ИНТЕРСЕКС
УЧЕНИЦИ И УЧИТЕЛИ
В БЪЛГАРСКИТЕ УЧИЛИЩА

bilitis

Произведението се публикува под лиценз Creative Commons Attribution - NonCommercial - NoDerivatives 4.0 International License (CC BY-NC-ND 4.0). Съгласно този лиценз, имате право да копирате и възпроизвеждате настоящето произведение във всякакъв формат при условие, че: посочвате автора на произведението; разпространявате го без комерсиална (стопанска) цел; не сте правили изменения или добавки към оригиналния вид на произведението. За да се запознаете с лиценза посетете <http://creativecommons.org/licenses/by-nc-nd/4.0/>.

(CC BY-NC-ND 4.0) Моника Писанкънева, *автор*

(CC BY-NC-ND 4.0) Радослав Стоянов, *редактор*

(CC BY-NC-ND 4.0) Радослав Стоянов, *художник на корицата*

Фондация „Ресурсен център – Билитис”

София • 2015

ISBN: 978-954-91940-3-6

СЪДЪРЖАНИЕ

Част I: Предмет и обхват на изследването	7
Въведение	9
Обхват на изследването	14
Част II: Изводи от интервютата с хомосексуални, бисексуални и трансджендър ученици и учители	27
Находки	29
Конкретни препоръки	50
Приложения	63
Декларация за недискриминация спрямо ЛГБТИ хората в сферата на образованието	65
ЛГБТИ не са НЛО	75

ЧАСТ I

ПРЕДМЕТ И ОБХВАТ НА ИЗСЛЕДВАНЕТО

ВЪВЕДЕНИЕ

Българските училища, които от времето на Възраждането се превръщат в олицетворение на научния подход към опознаване на света, в настоящето допринасят за разпространение на ненаучни предразсъдъци към сексуалните и полови идентичности в обществото. Изключително малко са училищата, които започват дискусия по въпросите, свързани със сексуалност, пола (джендър¹) идентичност и изразяване на пола с цел да преодолеят предаваните от поколение на поколение негативни стереотипи за хомосексуалните, бисексуалните, интерсекс (интерполови) и трансджендър (трансполови) хора. Хомофобията, бифобията и трансфобията се нормализират и възпроизвеждат в училищната среда поради липсата на адекватни мерки за тяхното предотвратяване и липсата на адекватна реакция спрямо проявленията им. От друга страна, през последните години училищата постепенно подобряват политиките си за приобщаване на различията, произтичащи от раса, етнос, религия и увреждане и ние силно вярваме, че е дошло времето те да генерират дискурс, който представя

1 Академичният въпрос как да говорим в българския език за *gender* в смисъла, с който англоезичните феминистки започват да го употребяват през 70-те години на XX век, е нерешен. Авторката тук избира да ползва „пол” и „джендър”. Не е обаче лишен от основания и подходът, опитващ да отвоюва буквалния превод – думата „род” – за целите на говоренето за пола като културен конструкт (вж. напр. Вълкова, М. (Ред.). (1999). *Майки и дъщери: поколения и посоки в българския феминизъм*. София: ИК „Полис” – Б. Благоева). Повече по темата вж. в Стоева, Л. (2005). Ах, този gender! *Сп. Алтера, бр. 1*, стр. 18-25. — Бел. ред.

по адекватен, научно-обоснован начин лесбийките, гей мъжете, бисексуалните, трансджендър и интерсекс хора (ЛГБТИ¹).

ЗАЩО Е ВАЖНО ДА ГОВОРИМ ЗА ХОМОСЕКСУАЛНИТЕ, БИСЕКСУАЛНИТЕ, ТРАНСДЖЕНДЪР И ИНТЕРСЕКС ИДЕНТИЧНОСТИ В УЧИЛИЩЕ?

Образователната система и особено училището рамкират начина, по който възприемаме света и ценностите, които споделяме и които стават основа за нашия „здрав разум“. Училището в голяма степен формира гледната точка, която мнозинството хора споделят по отношение на комплексни социални проблеми като дискриминация, изключване, социална справедливост, разпределяне на власт в обществото. Съвременните когнитивни и социални изследвания доказват, че глобалната бедност и неравнопоставеността на определени групи хора са

1 ЛГБТИ е международно употребявана абревиатура за лесбийки, гей мъже, бисексуални, трансджендър и интерсекс хора. Въпреки, че много трансджендър и интерсекс хора имат хетеросексуална ориентация, те попадат в същата дискриминирана група като хомосексуалните и бисексуалните, тъй като генезисът на дискриминацията спрямо ЛГБТИ се крие в неравнопоставеността на основа социален пол (джендър) и начините, по които се изразява пола. В настоящето изследване често се споменават само ЛГБТ (без И), тъй като самите интервюирани не познаваха интерсекс хора като уязвима група – още едно доказателство за високата степен на невидимост на тези хора. Трансджендър е понятие за хора, които се самоопределят с различен пол, от този, определен при раждането им, понякога като джендъркуиър – небинарен пол: нито мъж, нито жена. Интерсекс е понятие за хора, които се раждат с междинни полови белези, обикновено подлагани на оперативни корекции на тялото в ранна детска възраст, които са осакатяващи и травмиращи; някои страни вече признават „неутрален“ пол, напр. Германия. В западната медицинска литература в миналото са наричани „хермафродити“ – понятие, което продължава да се употребява в медицинската литература в България и досега. — *Бел. авт.*

страничен продукт на нашите социални, политически и икономически норми, но също така показват, че социалната несправедливост не е неизбежна и може да бъде преодоляна с ресурса от знания, с които човечеството вече разполага. Този процес следва да започне вътре в образователната система.

ДОБРИТЕ ПРАКТИКИ

Добрите практики на предоставяне на научно-обоснована информация и формиране на позитивни нагласи към хомосексуалните, бисексуалните, трансджендър и интерсекс идентичностите в училище за съжаление са с частен произход; обикновено произхождат от външен за образователната система източник като например проект, изпълняван от неправителствена организация с международно финансиране. Техният ефект е кратък и зависи от продължителността на външния проект; обикновено със спиране на международното финансиране спира и добрата практика. За съжаление, по отношение на сексуалните и джендър идентичности, добрите пилотни практики не се записват, съхраняват или анализират от държавните институции, отговарящи за образование и младежко развитие. Не се трансформират в политики. Апробирането на международно утвърдени модели на формиране на позитивни нагласи към ЛГБТИ в училище, което е било цел на отделни проекти на неправителствени организации още от края на 90-те дава добри резултати, но Министерство на образованието не показва интерес да съдейства за размножаване на добрата практика и превръщането ѝ в част от системата.

През 2011–2012 г. „Ресурсен център – Билитис“ пилотно въведе в две столични училища интерактивна

образователна методология за дискусии и формиране на позитивни нагласи към малцинства, дискриминирани на основа пол, полова идентичност, сексуална ориентация, раса, етническа принадлежност и други признаци. Получихме позитивна обратна връзка от участващите в проекта 4 учителки и над 100 ученици. Проектът „Училища за всички“, с водеща организация Датския институт за човешки права, обхвана 10 страни от Европейския съюз, включително България, и получи висока оценка от Европейската комисия. Разработената методология беше предоставена на Министерство на образованието с молба за съдействие за разпространението ѝ в страната, но оттам не получихме обратна връзка, въпреки предварително изразената готовност за сътрудничество.

Друга добра практика е провеждането на „Ден на мълчанието“ в Американския колеж в София, който се организира в знак на солидарност с хомосексуалните, бисексуалните, трансджендър и интерсекс ученици и учители, на които им се налага да мълчат по отношение на своята идентичност в много училища у нас и по света. В края на деня се организират дискусии по темата с участието на активисти за ЛГБТИ права и други външни гости.

През последните години добра практика за повишаване на чувствителността към проблемите, с които се сблъскват в ежедневието си хомосексуалните, бисексуалните и трансджендър хората са провежданите на различни места в България т.нар. „живи библиотеки“, в които хора от различни дискриминирани групи разказват за свои преживявания пред публика. Една от тези инициативи през 2015 г. беше домакинствана от столично училище.

И не на последно място, добра практика за повишаване на чувствителността на учениците и учителите към широкоразпространените форми на тормоз в училище,

някои от които се negliжират и нормализират (например, вербалния тормоз) е провеждането на „Седмица на справяне с тормоза в училище”. Седмичата придоби масов характер през последните години, но не открихме информация за конкретни събития, свързани с преодоляване на тормоза над лесбийки, гей мъже, бисексуални, трансджендър и интерсекс хора. Обръщаме внимание на факта, че когато за тормоза и насилието се говори общо, без да се изброяват конкретните уязвими групи и да се обсъждат предразсъдъците, на които се основава този тормоз, ефектът за справяне с насилието е ограничен и най-уязвимите често остават изключени.

ОБХВАТ НА ИЗСЛЕДВАНЕТО

В периода януари–октомври 2015 г. „Ресурсен център – Билитис” проведе качествено изследване, което отговаря на въпроса доколко средните училища в София предоставят включваща среда за хомосексуалните, бисексуалните, трансджендър и интерсекс ученици и учители. Първата стъпка беше да проучим правилниците за вътрешния ред и други вътрешни документи (които са публично достъпни) на всички средни училища в София, за да видим какви конкретни мерки за борба с тормоза и насилието, породени от хомофобия и трансфобия се съдържат в тях. Следващият етап от изследването беше провеждането на 20 дълбочинни интервюта с ученици и учители от софийски средни училища, които се самоидентифицират като лесбийки, гей мъже, бисексуални и/или транссексуални (ЛГБТ). Не успяхме да се свържем с интерсекс ученици, което потвърждава нашата хипотеза за високата степен на стигматизация на интерсекс хората и тяхната пълна невидимост в обществото. Последната част от проучването включваше изпращането на въпросник до 50 директори на софийски средни училища с цел да се разбере тяхната гледна точка към необходимите мерки за подкрепа за ЛГБТИ ученици и персонал. За наше голямо съжаление, получихме едва 10% отговори на анкетата сред училищните директори. Настоящият доклад представя основните изводи от изследването, както и нашите препоръки за подобряване на политиките на училищата спрямо хомосексуалните, бисексуалните, трансджендър и

интерсекс ученици, учители и персонал.

УЧИЛИЩНИТЕ ПРАВИЛНИЦИ И ЕДИННИЯ МЕХАНИЗЪМ ЗА ПРОТИВОДЕЙСТВИЕ НА ТОРМОЗА В УЧИЛИЩЕ

През 2015 г., фондация „Ресурсен център – Билитис“ проучи всички публично достъпни училищни правилници и други вътрешни документи на средните училища в София, за да установи доколко те предоставят ефективна защита от дискриминация, тормоз и насилие на ЛГБТИ учениците. На първо място прави впечатление, че едва около 40% от общо 180 средни училища са публикували правилниците за вътрешния ред или някаква информация за своите вътрешни правила и политики (например, етичен кодекс, механизъм за борба с тормоза в училище) на уеб сайтовете си.

Измежду училищата, които са публикували на своите уеб сайтове правилниците за вътрешния ред и други политики, свързани с превенция и борба с тормоза и насилието, едва 2 от 72 споменават сексуалната ориентация измежду признаците, на основата на които не се допуска дискриминация.

Едното от тях е 31-во СОУ:

„7) Служителите на всички нива не допускат по никакъв начин и по никакъв повод пряка или непряка дискриминация, основана на пол, раса, народност, етническа принадлежност, човешки геном, гражданство, произход, религия или вяра, образование, убеждения, политическа принадлежност, лично или обществено положение, увреждане, възраст, сексуална ориентация, семейно положение, имуществено състояние или

на всякакви други признаци, установени в закон или в международен договор, по който Република България е страна”.

Второто училище, чийто правилник съдържа забрана за дискриминация на основа сексуална ориентация, е 21-во СОУ:

„(3) В училището е забранена всяка пряка или непряка дискриминация, основана на пол, раса, народност, етническа принадлежност, произход, религия или вяра, увреждане, сексуална ориентация, имуществено състояние и др. под”.

В правилниците на 6 други училища, се споменава, че е забранена дискриминация съобразно законите в Република България, но без да се изброяват никакви белези.

НЕРАЗПОЗНАВАНЕ НА ЛГБТИ КАТО УЯЗВИМА ГРУПА

Правилникът за вътрешния ред е основният вътрешно училищен документ, който регламентира отговорностите на страните в образователния процес (учители и администрация, ученици, родители) за осъществяване на ефективно образование, включително защита на правата и достойнството на всеки член на училищната общност. Изследването на Билитис стартира от хипотезата, че именно този документ следва да съдържа ясни правила и разпоредби за предотвратяване на дискриминацията и противодействие на тормоза и насилието в училище към различни уязвими групи, между които са ЛГБТИ учениците и ЛГБТИ учителите/персонала.

Раздел II от Закона за защита от дискриминация (в сила от 01.01.2004 г.) е специално посветен на защитата от дискриминация при упражняване правото на образование и обучение:

Чл. 29. (2) Ръководителят на обучаваща институция предприема ефективни мерки за предотвратяване на всички форми на дискриминация на учебното място от страна на лице от педагогическия или непедагогическия персонал или от учащ се.

Чл. 30. Ръководителят на обучаваща институция поставя на достъпно място текста на закона, както и всички разпоредби от вътрешните правила, отнасящи се до защитата от дискриминация.

Чл. 31. Ръководителят на обучаваща институция, получил оплакване от учащ се, който се смята за подложен на тормоз от лице от педагогическия или непедагогическия персонал или от друг учащ се, е длъжен незабавно да извърши проверка и да предприеме мерки за прекратяване на тормоза, както и за налагане на дисциплинарна отговорност.

Изследването на Билитис има за цел да изясни доколко ефективно тези разпоредби от Закона за защита от дискриминация се прилагат в средните училища в София. На първо място, нашето проучване на Правилниците за вътрешния ред се опита да открие референции към Закона и изчерпателно изброяване на всички защитени от закона признаци, а именно (чл. 4, ал. 1): **пол, раса, народност, етническа принадлежност, човешки геном, гражданство, произход, религия или вяра, образование, убеждения,**

политическа принадлежност, лично или обществено положение, увреждане, възраст, сексуална ориентация, семейно положение, имуществено състояние или на всякакви други признаци, установени в закон или в международен договор, по който Република България е страна. Съгласно изменение и допълнение в Закона, прието на 25.03.2015 г., признакът „пол” в чл. 4, ал. 1 включва и случаите на промяна на пола.

Подобни референции бяха открити едва в няколко от всички публикувани правилници. Например:

137 СОУ Ангел Кънчев: „Педагогическият и непедагогическият персонал се задължава да спазва разпоредбите от Раздел 2 от Закона за защита от дискриминацията /Защита при упражняване правото на образование и обучение/, което е отразено в длъжностните им характеристики”.

Друг вътрешен документ, който има отношение към предоставянето на адекватни мерки за закрила на уязвими групи, традиционни подложени на тормоз и насилие, между които са и ЛГБТИ учениците, е Механизмът за противодействие на тормоза в училище и Приложението към него. Всяко училище се задължава да въведе подобен механизъм и да разработи план за прилагането му съгласно Заповед на Министъра на образованието (РД09-611/18.05.2012 г.). Механизмът за противодействие на училищния тормоз между децата и учениците е разработен от междуведомствена работна група, иницирана от Министерство на образованието през 2012 г., в която вземат участие Министерството на труда и социалната политика, Агенцията за социално подпомагане, Държавната агенция за закрила на детето, Министерството на вътрешните работи,

Централната комисия за борба с противообществените прояви на малолетните и непълнолетните и неправителствените организации – Национална мрежа за децата, фондация „Стъпки за невидимите деца в България“, фондация „Асоциация Анимус“, Дружеството на психолозите в България и УНИЦЕФ. Документът съдържа дефиниция на насилието и обяснение на физическото и психическото насилие, както и дефиниция на тормоза като *„съзнателни негативни постъпки, които са дълготрайни, насочени към един и същ ученик от страна на един ученик или група“*. Видовете тормоз са изчерпателно описани като вербален, физически, психически и социален (излоиране, игнориране). По-нататък документът изброява признаците, по които могат да бъдат разпознати физическото и психическото насилие. Допълнително се обръща внимание на виртуалния тормоз, както и на ролите в ситуации на тормоз.

Единният механизъм за противодействие на тормоза в училище изисква всяко училище да разработи и въведе превантивни мерки за предотвратяване и справяне с тормоза. Обръща внимание на факта, че справянето с тормоза изисква цялостен училищен подход, полагане на координирани и последователни усилия за предотвратяване на тормоза и създаване на по-сигурна училищна среда. Препоръчва се създаване на училищен координационен съвет за справяне с насилието. Описани са възможни дейности на ниво клас/класна стая, както и необходимостта от създаване на пространство, където да се говори открито за тормоза и да се работи за формирането у децата на нагласи и социални умения, недопускащи насилие като например емпатия, толерантност и уважение към различията, решаване на конфликти и др. По-нататък се изброяват възможни дейности на ниво училище, обръща се внимание на необходимостта от създаване на защитна мрежа, задълженията на всички

членове на персонала, както и възможните интервенции в случаи на насилие. Отбелязани са и връзките на училищата с други служби, които работят за превенция на тормоза и насилието сред децата и учениците, както и с извършителите. Не на последно място, механизмът съдържа препоръката за включване на родителите в интегрираната система за справяне с тормоза в училище.

При разглеждането на този документ, който изчерпателно представя мерките за превенция и справяне с тормозавучилище,правивпечатлениееднасъщественалипса: изброяване на уязвими групи деца и младежи на основата на признаци на различие, които следва да получават закрила на основа зачитане и уважение към различията им. Липсата на подобно съдържание допринася за възпроизвеждане на липсата на чувствителност към специфични форми на тормоз, които са „нормализирани” в нашата масова училищна среда. Една от тях е вербалният тормоз спрямо ЛГБТИ учениците, ежедневно подигравателно и обидно наричане с имена като „обратен”, „мека китка”, „педал” и др. Интервютата с ЛГБТ ученици, които са част от нашето изследване недвусмислено показват, че вербалният тормоз към тях в училищната среда се подминава безучастно както от учителите, така и от административния персонал.

Училищните планове за прилагане на Механизма за противодействие на тормоза в училище, с които се запознахме също така изключват изброяване на признаците на различие, които са защитени от Закона за защита от дискриминация и на които следва да се обърне специално внимание при планиране на адекватни мерки за справяне с тормоза и насилието в училище.

За нас остава отворен въпроса по какъв начин учителите и административния персонал стават чувствителни към различията, които често са обект на

дискриминация и насилие в училище и поемат ангажимент да работят за включваща училищна среда, свободна от дискриминация, тормоз и насилие, след като нито един вътреучилищен документ, описващ политиките и правилата за противодействие на тормоза не изброява изчерпателно уязвимите групи ученици.

НАЛИЧИЕ НА ДИСКРИМИНАЦИОННИ ЕЛЕМЕНТИ В ПРАВИЛНИЦИТЕ ЗА ВЪТРЕШНИЯ РЕД

Правилниците за вътрешния ред обръщат сериозно внимание на външния вид на учениците, като някои правила могат да бъдат тълкувани като сексистки, например: забранява се на момчета да носят дълга коса или обици. Частните училища не се отличават особено от държавните в налагането на сексистки правила за външен вид: „момчетата да бъдат прилично подстригани, с добре оформени мъжки прически” (ЧСОУ „П.Р. Славейков”).

Формулировки като: „Облекло и вид, които съответстват на добрите нрави” (137 СОУ) могат да бъдат скрито дискриминационни, имайки предвид традиционното разбиране за добри нрави, което напълно изключва многообразието в изразяването на пола и съдържа дискриминиращи бинарни стандарти за външност за жените и мъжете. Някои училищни правилници са вътрешно противоречиви, защото от една страна реферират към Закона за защита от дискриминация, а от друга – съдържат посочените неясни и двусмислени формулировки, които могат да бъдат скрито дискриминиращи (пример е правилника на 137-о СОУ).

Не по-малко дискриминационно е и правилото ученици, сключили граждански брак, да нямат правото да посещават дневна форма на обучение (ограничение

в повечето училища). Имайки предвид често срещаните ранни бракове сред някои етнически групи от населението (например ромите), подобно правило намалява достъпа до образование на ученици от тези групи, които сключат брак.¹

Някои формулировки в правилниците са неясни и могат да се тълкуват двусмислено, което отново да води към дискриминация. Една от тях е формулировката „нарушаване на общоприетите морални норми”, което се наказва. Не се съдържа разяснение кои норми се имат предвид. Ако тази формулировка реферира към масовите нагласи, то по статистика в България преобладава негативно и изключващо отношение към ЛГБТИ хората. Общоприетите морални норми отхвърлят видимостта на хомосексуалните, бисексуалните, трансжендър и интерсекс хора в публичното пространство. Подобна формулировка не бива да се прилага по начин, който противоречи на Закона за защита от дискриминация и би следвало да се изключи от правилниците, като се замени с по-конкретни, описателни или препращащи към конкретни закони текстове.

ПРИЗНАЦИТЕ, НА ОСНОВАТА НА КОИТО НЕ СЕ ДОПУСКА ДИСКРИМИНАЦИЯ

Най-често изброяваните признаци в училищните политики, на основата на които не се допуска дискриминация са:

- раса,
- етнически произход,

¹ „Ресурсен център – Билитис” категорично осъжда практиките на сключване на брак с непълнолетни или малолетни лица, както и ранните бракове, сключени по принуда. Въпреки това, смятаме, че лишаването на лица, които са в подобна ситуация от достъп до дневната форма на обучение ги превръща в жертви на множествена дискриминация.

- религия,
- пол,
- националност,
- език,
- способности,
- социален статус.

Липсата за споменаване на сексуална ориентация, полова идентичност и изразяване на пола като защитени от дискриминация признаци в почти всички училищни правилници говори за липса на чувствителност към проявите на хомофобия, бифобия и трансфобия, които според изследването на Агенцията за основните права на Европейския съюз (FRA) от 2013 г.¹ са изключително широко разпространени в образователните институции. Посочването на признак „пол” в правилниците според нас не включва изразяването на пола и състоянието на интерсекс (интерполова) или трансджендър (трансполова) идентичност като защитени признаци, тъй като всички интервюирани ученици споделят, че трансджендър учениците са сред най-изолираните и дискриминирани, особено от страна на учителите.

Изследването на Агенцията за основните права на Европейския съюз (FRA) от 2013 г. за положението на ЛГБТ хората в Европейския съюз сочи, че над 80 % от респондентите във всяка държава членка на ЕС, си спомнят за отрицателни коментари или тормоз в училищата над ЛГБТ младежи. Две трети (67%) от всички респонденти заявяват, че по време на тяхното обучение в училище до навършване на 18 години често или постоянно са криели, че са ЛГБТ.

1 FRA. (2013). *EU LGBT survey – European Union lesbian, gay, bisexual and transgender survey: Results at a glance*. Vienna, Austria. Достъпно и в Интернет на адрес: http://fra.europa.eu/sites/default/files/eu-lgbt-survey-results-at-a-glance_en.pdf.

95% от анкетираните участници от България (над 1000 души, които се самоидентифицират като ЛГБТ) отговарят, че са чували негативни коментари или виждали негативно поведение спрямо съученик, който е бил възприеман като ЛГБТ преди 18-годишна възраст. Този процент показва, че училищата у нас трябва да предприемат адекватни мерки за намаляване на негативното говорене и негативното поведение спрямо ЛГБТ ученици.

Първата стъпка към изграждане на включваща училищна среда за ЛГБТИ учениците е дефиниране на проблема. Документалното проучване на училищните правилници на средните училища в София, проведено от Билитис сочи, че липсва адекватно осъзнаване на дискриминацията по признаците сексуална ориентация и полова самоидентификация, след като „сексуална ориентация” се споменава само в 2 от общо публикуваните на уеб сайтове 72 училищни правилници или други вътрешни политики за защита от насилие/дискриминация, а „полова идентичност” и „изразяване на пола” не се споменават в нито един документ.

Училищните политики следва да дефинират и отговорността на създадените координиращи органи (комисии и др.) за превенция и противодействие на тормоза в училище за оказване на подкрепа на ЛГБТИ учениците, жертви на тормоз (както и на други уязвими групи).

Правилниците не съдържат информация дали в училищата има алтернативен начин за подаване на оплакване за дискриминация, тормоз и насилие, освен лице в лице. Посоченото по-горе изследване на Агенцията на ЕС за основни права показва, че ЛГБТИ учениците, които са жертви на тормоз, най-често се срамуват или страхуват да съобщят лично за това, защото не желаят да разкриват своята сексуална ориентация или полова идентичност пред

учителите и съучениците си. Добрите практики в редица страни на Европейския съюз предвиждат начин за анонимно съобщаване за случаи на тормоз и дискриминация, чрез поставяне на специална пощенска кутия за оплаквания или създаване на специален електронен адрес, който се проверява от конкретно доверено лице, което всички ученици познават.

ЧАСТ II
ИЗВОДИ ОТ ИНТЕРВЮТАТА
С ХОМОСЕКСУАЛНИ,
БИСЕКСУАЛНИ И
ТРАНСДЖЕНДЪР
УЧЕНИЦИ И УЧИТЕЛИ

НАХОДКИ

Билитис си постави за цел да интервюира ученици и персонал, които се самоидентифицират като хомосексуални, бисексуални, интерсекс и трансджендър, но не успяхме да открием интерсекс ученици, а сред учителите успяхме да идентифицираме единствено лесбийки и бисексуални учителки; не открихме нито гей мъже, нито трансджендър или интерсекс учители. Този резултат говори сам по себе си за нивото на видимост на някои от изследваните идентичности. Високата степен на стигматизация, както и честото абсолютно неправомерно обвързване на хомосексуалността и педофилията, очевидно обезкуражава много гей мъже да станат учители или води до абсолютно прикриване на тяхната сексуална ориентация.

ПЪЛНА ЛИПСА НА ВИДИМОСТ НА ЛГБТИ УЧЕНИЦИТЕ И УЧИТЕЛИТЕ

По-голямата част от ЛГБТ учениците и всички хомосексуални и бисексуални учители, които бяха интервюирани, крият своята сексуална ориентация или полова идентичност в училищната среда, чувстват неудобство да говорят за това, което са, в среда, в която никой не говори за сексуална ориентация, полова идентичност или изразяване на пола. В някои случаи също така има и страх от насилие/стигматизация/изключване (уволнение).

И трите учителки, които интервюирахме, вярват,

че много от колегите им знаят за тяхната сексуална ориентация, но никога не задават въпроси и не говорят за това. В училищата, вместо политика на приобщаване и подкрепа към сексуалното и полово многообразие, в сила е политиката “don’t ask, don’t tell” (Не питай, не казвай).

НОРМАЛИЗАЦИЯ НА ВЕРБАЛНИЯ ТОРМОЗ СПРЯМО ЛГБТИ УЧЕНИЦИТЕ

Училищните власти най-често са безразлични към случаите на тормоз, основан на сексуална ориентация или трансджендър идентичност, особено когато тормозът е вербален (изричане на обиди). Някои от учениците дори не разпознават унижителното наричане с обидни имена за тормоз, защото то е толкова широко разпространено, че се възприема като нормална част от ежедневието им. Интервюираните учители също смятат, че училищните власти показват безразличие към вербалния тормоз спрямо ЛГБТ учениците.

Всички от интервюираните ученици са били или обект на тормоз/насилие, или са били свидетели на такова срещу друг ученик, които е хомосексуален или трансджендър, или е смятан за такъв от околните. Има по-голям брой открити хомосексуални, бисексуални и трансджендър ученици в училищата с по-високи академични резултати¹ (т.нар. елитни училища), отколкото в тези с по-нисък академичен статус. ЛГБТ учениците, които посещават училища с по-нисък академичен статус, като правило не са открити и остават невидими, а също така и показват по-високо ниво на песимизъм, че училищната среда може да се промени към

¹ Под училища с по-високи академични резултати имаме пред вид тези, които заемат първите 10 места в класацията според оценки от зрелостните изпити (матури) след 12. клас.

по-добро.

Учениците от училища с по-високо адевично ниво показаха по-висока осведоменост и чувствителност към прояви на дискриминация или насилие над ЛГБТ, които са се случвали в училищната им среда, включително към проявите на вербален тормоз, който остава незабелязан от учителите. Те съобщават за неадекватна реакция на училищната администрация и при други видове насилие срещу ЛГБТ.

НЕПОДГОТВЕНOST НА УЧИТЕЛИТЕ И АДМИНИСТРАЦИЯТА ДА СЕ СПРАВЯТ С ТОРМОЗА И НАСИЛИЕТО, ПРОИЗТИЧАЩИ ОТ ХОМОФОБИЯ, БИФОБИЯ ИЛИ ТРАНСФОБИЯ

Хомофобските, бифобски и трансфобски мотиви, водещи до насилие в училище, по правило не се подлагат на обсъждане и се пренебрегват. Много от интервюираните споделят, че при установено насилие срещу ЛГБТ ученици администрацията обикновено се опитва да обясни случая с други мотиви, както и бързо да прекрати обсъждането по него. Една ученичка съобщи за случай на обсъждане на хомосексуалността и бисексуалността в час по Етика, което довело до сериозна конфронтация с друг ученик от класа, който е религиозен. Ситуацията не е била адекватно овладяна от преподавателя. Като цяло, интервюираните смятат, че учителите и администрацията са или неподготвени, или не желаят да говорят по темите за сексуалната ориентация, половата идентичност или изразяването на пола, поради което ЛГБТ учениците често са обект на скрита (а и на откритата) дискриминация и насилие.

Всички интервюирани споделят виждането, че „идеалната училищна среда” би била приятелски настроена

и подкрепяща ЛГБТ ученици и учители, които се „разкрият”, а учителите/администрацията биха били много по-отворени и по-подготвени за дискутиране на теми, свързани със сексуалната ориентация, изразяването на пола и половата идентичност като част от учебната програма или по време на срещите с класния ръководител.

ЛИПСА НА СВОБОДА НА ИЗРАЗЯВАНЕ НА ЛГБТИ В УЧИЛИЩЕ

Повечето от учениците са открити само пред много близките си приятели, които не разкриват тайната им. Отговорите на въпроса защо не са открити пред всички в училище показват страх от заклеяване:

Най-вероятно не биха ме приели като нормален; те живеят в общество, в което хомосексуалността не е приета. (А.В., бисексуален, 17 години, техникум)

Разбирането идва от възпитанието, всеки родител обяснява на детето си, на мен са ми обяснявали като малък какво е гей, какво е лесбийка. Всеки един родител рано или късно го обяснява на детето си, или ако не го обясни то само го разбира и вече само решава какво е, дали е болест или не е. Оттам нататък, ако някой мисли, че е болест, дори и десет лекции да му изнесеш, няма да му променят мнението. (П.П., гей, 17 години, техникум)

В някои от по-елитните училища учениците са по-открити за сексуалната си ориентация, защото има видимо голям брой ЛГБТ ученици в училището им. Това увеличава шансовете им за положително самоидентифициране, защото

не е толкова трудно да срещнат някой, който е като тях, и да получат съвет.

Има много ЛГБТ ученици в нашето училище! Сравнително лесно е да намериш някой, с който да поговориш и да споделиш какво преживяваш и да потърсиш съвет. Въпреки това не бих показала близост с партньор от същия пол пред учител. (А., 18 години, пансексуална¹, открита пред съучениците си)

Изненадващо, в същото училище спрямо някои ученици е била прилагана абсолютно неприемливата практика да бъдат разкривани пред родителите си от учители:

Класните ръководители звъняха на моите и на нейните родители, смятайки за нужно да ги уведомят за нашата сексуална ориентация, въпреки че родителите ни вече знаеха. Опитахме се да обясним на едната учителка, че това е нещо, което ние трябва да преценим дали да се казва на когото и да било. Тя така и си остана със своето убеждение и мисля, че има хора, на чиито родители е казвала преди те дори да знаят. Не мисля, че последствията са били много хубави. (А., 18 години, пансексуална, открита пред съучениците си)

В един от случаите, разкриването в училище е довело до повече приемане и по-малко хомофобни забележки към гей ученик в сравнение с периода, в който е криел

¹ Пансексуален – човек, който изпитва сексуално влечение към други хора, независимо от техния пол, полова самоидентификация, изразяване на пола или сексуална ориентация.

сексуалната си ориентация от съучениците си. Неговото разкриване е било под формата на шеги:

До 11. клас се притеснявах да показвам близост, да намеквам, да каня на среща, да флиртувам в училище, но в 12ти клас нещата се промениха, въобще спря да ми пука от мнението на всички и открито започнах да се бъзикам: „Сега ще те водя в храстите. Сега ще те водя в тоалетните”. И така се случи, че в тези бъзици намерих приятели, които не са гейове, а са хетеросексуални мъже и с тях пада страшен майтап. (А.Г., гей, 19 години, 12. клас, техникум)

Транссексуалните ученици са тези, които са най-малко разбирани и напълно изключени от училищната среда:

В началото на годината навих свой съученик, който е транс момче, да помоли класната ни да го нарича с името, което той си е избрал. Той я помоли супер сдухано, а и след това не отстояваше тази негова молба. Когато му казваха името по лична карта той нищо не казваше и класната просто не промени начина, по който се обръща към него. Когато учителите му казват името по документи и той вдига ръка всички го гледат странно, защото той наистина много прилича на момче и само от погледа на учителите може да се разбере тази дискриминация. На практика никой не си говори с него от класа, защото самият той избягва да говори с другите. Като се чувства нежелан няма как да очакваш да бъде приятелски настроен. Освен това хората приемат по-лесно да си бисексуален

или хомосексуален, но трансполовите много малко хора ги разбират. (Л.Б., бисексуална, 16 години, 9. клас, езикова гимназия)

Никой от интервюираните ученици не можа да идентифицира учител, който е ЛГБТ и е открит в училище. Сигурни са, че има такива учители, но че не се разкриват заради страх от негативни реакции на родителите и от възможността да бъдат уволнени. Учениците знаят, че директорите на училищата винаги може да намерят друга причина, поради която да уволнят учител, който е гей или лесбийка.

Не мисля, че има открити, но съм сигурен, че има ЛГБТ учители, просто се крият. Не може да няма. Защото не знаеш директора какъв човек е, как ще реагират колегите, а и родителите. Много са предпоставките поради които дори и да има няма да си кажат. В момента трудно се намира работа, а винаги може да си намерят повод да те уволнят. (П.П., гей, 17 години, 11. клас)

Няма открити ЛГБТ учители, но има някои, на които им личи, че не са хетеро. (К., хетеросексуално транс момче, 16 години, 9. клас, езикова гимназия)

Нито една от интервюираните учителки не е разкрила сексуалната си ориентация пред колегите или учениците си:

Политиката при нас общо взето е „Не питай, не казвай”. Не мога да кажа, че нещо специфично крия, но открито не сме говорили на тази тема нито с колегите, нито с децата. Говорили сме по принцип

за ЛГБТ общността с много от тях по различни поводи, но аз не съм сто процента “ореп” [открита] там, въпреки че те знаят, че живея с жена, което се казва Мария и т.н., но някак просто не говорим за това. Така че общо взето моето усещане е, че те знаят без експлицитно да съм го казвала и са окей. (И.П., учителка, лесбийка, 28 години)

Има колеги, които знаят, идват ни на гости; аз моята приятелка си я водя навсякъде и те знаят, че ми е приятелка, но кой какво разбира под думата „приятелка” е техен въпрос. Някои си мислят, че е просто приятелка, други знаят, че е повече от приятелка, всеки разбира нещата различно. Но никой не пита, кой какви изводи си прави са си за него. Или сами са си направили изводите или им е неудобно да питат. Никой нищо не ме е питал. (Е. Д., учителка, бисексуална, 53 години, елитна гимназия)

ДИСКРИМИНАЦИЯ, НАСИЛИЕ И ТОРМОЗ СПРЯМО ЛГБТИ В УЧИЛИЩЕ

Повечето от интервюираните ученици първоначално не бяха в състояние да идентифицират наличието на дискриминация, основана на сексуална ориентация или полова идентичност в тяхното училище. Това е така, защото не възприемаха ежедневните унизителни обиди срещу ЛГБТ ученици, които остават ненаказани от училищния персонал, като актове на дискриминация от страна на администрацията, и същевременно – актове на тормоз от страна на съучениците. Някои интервюирани започваха да говорят за дискриминация, когато бяха запитани за насилие срещу ЛГБТ хора. Например, една от интервюираните,

която е открита за сексуалната си ориентация в училище, е информирала учител и заместник директор за случаи на подигравки, обиди и заплахи срещу нея от страна на други ученици, но последните не са направили нищо. Това е засилило убеждението ѝ, че трябва сама да се справя с такива случаи. По време на интервюто тя стигна до извода, че училищните власти са безразлични към проблемите, пред които са изправени ЛГБТ учениците, а това също е вид скрита дискриминация.

Никой от учителите не защитава правото на учениците да бъдат себе си, никой не иска това да се случва”. (Н. С., бисексуална, 17 години, частно училище)

Парадоксално, колкото по-голяма е видимостта на ЛГБТ ученици в училищната среда, толкова по-висока е проявата на хомофобско, бифобско и трансфобско насилие. Както учениците, посещаващи държавни училища, така и учениците, посещаващи частни училища споделят това виждане. Предполагаме, че по-честите случаи на докладване на инцидентите от страна на учениците в така наречените по-елитни училища се дължи на факта, че те са по-добре информирани как да разпознават хомофобския и трансфобски тормоз.

Никой от учителите не би казал: „Ти си лесбийка ще ти пиша двойка или тройка, ще ти намаля оценката”. Но пък от страна на другите ученици – имало е побоища. Имало е много проблеми, за жалост, насилствени. Но когато някой ученик е бил бит заради ориентацията си, никой от учителите не се е застъпвал за него, никой не го е защитавал.

Не искат да вземат страна. (Н.С., бисексуална, 17 години, частно училище)

Когато беше попитана дали учителите биха реагирали по различен начин в случаи на физическо сбиване сред хетеросексуални ученици, тя отговори, че и в двата случая учителите биха били по-загрижени това да не се превръща в медиен скандал. Следователно, биха направили всичко възможно да скрият проблема, да намерят временно решение, което да предотврати разрастването на скандала. Първопричините за проблемите обикновено не биват адресирани.

Интервюираните от технически училища, в които голяма част от учениците са момчета, съобщиха за най-тежките случаи на тормоз. Въпреки това те не са информирали никой учител или член на училищната администрация за преживяното, защото не вярват, че биха получили помощ от тях:

Да. Заплашвали са ме, бил съм се (опитвах се да се бия). (А.К., гей, 16 години, техникум)

Когато влязох в училище в осми клас имаше един випуск от дванадесетокласници, на които вече не им пукаше какво правят в училище и правеха всякакви глупости. Имахме една среща с тях в съблекалнята и нещо си говорехме и се шегувахме, при което те започнаха да се майтаят с мен защото виждаха, то беше ясно, че съм различен, че не съм като тях и аз тогава не знаех как да се защита вербално и изпаднах в паника, и съответно се затворих. Те разбраха какво е положението и от тогава вечно като ме срещнеха в коридорите ми удряха по някое

рамо или казваха някоя глупост. Освен това, през всичките години е имало някакви подвиквания по мой адрес. Друг случай: едно момче, пак от по-горен випуск, веднъж се беше напил, а ние излизахме с моите приятели навън да пушим всяко междучасие и сядохме на оградата и той реши да се намести внимателно до мен и ме гушна, както си беше пиян, и започна да ме пита за някаква запалка „Къде ми е запалката?“. И накрая, както ме беше прегърнал, започна да ме удря с глава и да вика „Къде ми е запалката, къде ми е запалката?“ И аз стоя и не знам какво да кажа, глътнах си граматиката, дори не можех да повикам някого. Другото, което ми е се случвало – разбивали са ми Скайпа и Фейсбука и са ми слагали порно картинки и разни лозунги – уж мои признания, че съм гей. (А. Г. гей, 19 години, 12. клас, техническа гимназия)

Физическото насилие срещу млади лесбийки и бисексуални жени е много по-рядко срещано в сравнение с насилието срещу млади гей и трансджендър мъже, но въпреки това има случаи на вербално насилие.

Едни момчета от випуска, когато бяхме на екскурзия и аз излизах навън ми извикаха „Ей, лесбийко, лижееш ли путки?“. Предимно момчета правят такива неща. Понякога учителите ги чуват, но не правят нищо. (Л. Б., бисексуална, 16 години, 9. клас, езикова гимназия)

Много от случаите на насилие срещу ЛГБТ, докладвани в интервютата, засягат ученици, които другите смятат за хомосексуални, бисексуални или трансджендър,

но те може и да не са такива. Тези случаи също не се разглеждат по адекватен начин. Това засилва негативните стереотипи за ЛГБТ:

Имаме един съученик, наречен М., той не е гей или поне не знам да е. Той е, нали се сецаш, този тип ученици, които са крайно ученолюбиви и това е единственото нещо в живота им. Той е един такъв мъничък, нежен човек. И всъщност този малък нежен човек много пъти се е случвало да го нападат, да го обиждат с много сериозни ругатни от сорта на „педераст” и той не може да направи нищо, защото е едно мъничко човече и той ей така застава, свива се в кожата си, и просто мълчи. И аз винаги съм бил на негова страна. (А. Г., гей, 19 години, 12. клас, техническа гимназия)

По отношение на мерките, които училищните власти биха могли да предприемат, за да предотвратят насилието срещу ЛГБТ, учениците предлагат дискусии по въпроси, свързани със сексуалните и полови идентичности в учебната програма, и активно участие на училищния психолог за справяне с омразата и насилието срещу ЛГБТ.

Мисля, че трябва да се даде глас на това, че гей хората са хора. На това, че съществуват. Не трябва да бъдат пренебрегнати заради това, че на много хора не им изнася. От друга страна това трябва да се обсъжда с училищен психолог или педагог. Въобще да има по-голямо развитие на тези теми, както има за расизма и омразата по етнически причини. На всичко това трябва да се даде глас, защото когато хората разберат, че любовта и разбирането

са първата стъпка към приемането, тогава много неща ще се променят. (Н. С., 17 години, бисексуална, частно училище)

Интервюираните учителки споделят, че не са били много активни в разрешаването на проблеми, свързани с дискриминация и/или насилие над ЛГБТ ученици, защото ги е страх да не бъдат разкрити. Една от тях съобщи за случай, в който е прекратила вербалните атаки срещу гей ученик, но не се е занимавала с проблема по-задълбочено, нито е започнала дискусия за сексуалните и половите идентичности:

Знам за един ученик, на когото преподавах и е имало подмятания по въпроса, и дори веднъж се опитаха и мен да замесят в цялата история, едва ли не да им стана съучастник, да съм на тяхна страна, при което аз казах, че това не е правилно и прекратих въпроса. Те останаха някак стреснати от това. (С. А., учителка, лесбийка, 33 години, елитна гимназия)

Друга учителка вярва, че не може да направи много по въпроса защото, от една страна вербалните подигравки не представляват сериозни нападки, а от друга страна – учениците, според нея, „просто са жестоки” в тази възраст – формула за оправдаване на подобно поведение.

Вербален тормоз има, подигравки има, но до там. Децата в тази възраст са жестоки, на 14-15 години. (Е. Д., учителка, бисексуална, 53 години, елитна гимназия)

РЕАКЦИИТЕ НА УЧИЛИЩНИТЕ ВЛАСТИ КЪМ СЛУЧАИ НА ДИСКРИМИНАЦИЯ, НАСИЛИЕ И ТОРМОЗ СПРЯМО ЛГБТИ УЧЕНИЦИ И ПЕРСОНАЛ

Най-често училищните власти не разпознават дискриминацията срещу ЛГБТИ ученици и персонал. Ако бъдат информирани за някой определен случай на насилие срещу ЛГБТИ ученик, обикновено вземат някакви мерки за бързото прекратяване на случая, но никога не обвързват тези действия с други мерки за превенция, като например създаване на пространство, в което открито да се говори позитивно и включващо за ЛГБТИ учениците. В този смисъл, препоръките на единния механизъм за противодействие на тормоза в училище не се прилагат, когато става въпрос за ЛГБТИ ученици.

Учителите когато чуят, че на някой му извикат „педераст“ не реагират, все едно нищо не е станало. Може би учителите трябва малко да се стегнат. (А. К. гей, 16 години, техникум)

В някои училища самото докладване на случаи на дискриминация или насилие срещу ЛГБТИ не се отразява адекватно.

Обикновено го замаскират с нещо друго, казват, че е заради нещо друго, за да не излиза, че е заради това. (А. К. гей, 16 години, техникум)

В други случаи реакциите при установено насилие или тормоз спрямо ЛГБТИ ученици са адекватни, но липсват мерките за превенция.

Да, обикновено се обсъждат тези неща на педагогически съвет, ако говорим за нещо по-продължително или малко излязло извън рамките на допустимите шеги и закачки. Иначе, във всеки един от тези случаи, независимо за какъв тип дискриминация става въпрос, директорката реагира супер адекватно и води разговори с всички включени страни и става ясно какво е поведението, което трябва да се очаква всъщност. От тази гледна точка, имайки предвид контекста, адекватно се реагира, но със сигурност може да се говори много повече за това и много по-отворено. (И.П., лесбийка, 28 години, учителка, СОУ)

Най-често администрацията е безразлична спрямо дискриминацията и насилието към ЛГБТИ:

Училищните власти не възприемат дискриминацията спрямо хората с различна сексуална ориентация като проблем. (Й. К., лесбийка, 19 години, 12. клас, елитна гимназия)

Не е имало прояви, при които да се налага намесата на властите и от там да стане ясно какво е отношението, не се е налагало. При дискриминация на друга основа отново не се намесват, защото е само вербална. (Е. Д. учителка, бисексуална, 53 години, елитна гимназия)

Имало е реакции само в случаите на физическо насилие, но продължителният вербален тормоз обикновено остава незабелязан от училищните власти. Ако ученик съобщи вербален тормоз,

учителят може и да реагира, но случаят няма да бъде възприет като сериозен проблем, който изисква вниманието на педагогическия съвет. (К. П., бисексуален трансджендър мъж, 18 години, 12. клас, езикова гимназия)

ЛИПСА НА ОТКРИТО ГОВОРЕНЕ ЗА ЛГБТИ В УЧИЛИЩЕ

Мнозинството от учениците и училищния персонал нямат чувствителност към факта, че ЛГБТИ учениците са част от всяка училищна общност и много от тях изразяват негативно стереотипно поведение спрямо ЛГБТИ. Причините за това се крият в липсата на говорене по темите за сексуалните и полови идентичности както като част от учебната програма, така и като част от училищните политики.

Някои ученици са отворени към промяна на това поведение, когато разберат, че някой от приятелите им е гей, лесбийка, бисексуален или транссексджендър. Нашите интервюта доведоха до заключението, че така наречените „елитни” гимназии създават повече пространство за лична свобода на изразяване, което повишава видимостта на ЛГБТ учениците (но не и на учителите) и в резултат на това се създава климат на приемане на многообразието. Приемането обаче е йерархизирано и зависи от мястото, което заема ученикът в неформалната училищна йерархия.

В нашия клас сме аз – бисексуална, трансполово момче, момиче, което е би, и едно момиче, което мисля, че е лесбийка. Когато разбраха специално за мен няколко човека дойдоха и ме питаха как съм го разбрала това и как съм го решила това, а също

така всички ме питат как правя секс. Интересуват се, може би защото наистина не им е понятно. Но се отнасят добре с мен и с едното момиче... Това как ще те приемат хората много зависи от това къде в „хранителната пирамида” си в училището, на по-популярните се радват, а тези, които са на дъното са дискриминирани повече. (Л. Б. бисексуална, 16 години, 9. клас, езикова гимназия)

Друго наблюдение е, че младите мъже обикновено са по-обезпокоени от отклоненията от нормативната хетеросексуална ориентация и са по-дискриминиращи към съученици, които са гей. Това е резултат от традиционните патриархални норми, които са по-строги към мъжете, отколкото към жените, защото мъжката сила и лидерство са силно свързани с вписването в нормативната хетеросексуалност. Училищата, в които има главно ученици от мъжки пол (някои от техническите училища) като по правило са по-дискриминативни към ЛГБТИ и има по-малко видимост на такива ученици. Груповият натиск също оказва влияние много повече на момчетата отколкото на момичетата:

Хетеросексуалните мъже, и конкретно моите съученици, са страшни лицемери, защото когато се съберат на едно място всеки един от тях се притеснява от мнението на останалите и се получава едно сборно мнение, което е срещу ЛГБТ. Но когато са поотделно те са много възприемчиви и допускат, че ние сме нормални... не нормални, а естествени, защото тази дума „нормални” я мразя. Има едно момче от моя клас, което е много агресивно и е показвало и към мен агресия, но когато сме само

дватамата с него ние намираме общ език, той е наясно аз какъв съм и не го намира за проблем, напротив, имаме разговор, който не е на основа различия, на някакви клюкарски основи, а на основа някаква друга тема, която е от общ интерес за двамата ни. (А. Г., гей, 19 години, 12. клас, техническа гимназия)

Как учителите говорят по въпросите, свързани с ЛГБТ? Интервюираните подчертаха, че дори учителите, които са чувствителни към дискриминация, основана на други белези като религия и етнически произход или не са компетентни, или не желаят да обсъждат проблемите, произлизащи от нечия сексуална ориентация, полова идентичност или изразяване на пола. Темата за хомосексуалност и бисексуалност понякога е засягана в часовете по история, литература, психология или философия, но никой никога не говори за трансгендърност. Това не е изненада, като се има предвид колко малко информация по тази тема има в цялостния контекст, масмедииите и обществения дискурс.

Повечето учители засилват стереотипите за ЛГБТ:

Правят се, че са окей с това, но всъщност не са. Казват, че трябва да не се показва на обществени места, че не е културно и т.н. (А.К. 16 години, 10. клас, гей, техникум)

Казват „Аз съм против тях, но не правя проблеми”. То се знае кои сме в училище, но не ни правят проблеми. Не правят изказвания по наши адрес. Правят общи изказвания, ако се засегне тази тема в час, но никога по нечий адрес. Казват „Не искам да ги харесвам тези хора, не харесвам различните”. (П.П. гей, 17. години, 11 клас, техникум)

Междувременно, интересът на учениците към обсъждането на темите за сексуална ориентация, полова идентичност и изразяване на пола е особено силен във възрастта на средния курс. Всички интервюирани изказват съжаление, че рядко се говори по тези теми и особено рядко се получава задълбочена дискусия по тях:

Като цяло рядко изобщо се споменава темата. Аз учих немски и за устния ми изпит избрах темата ми да бъде за хомосексуалността – дискриминация или интеграция – и не ми направиха проблем, че избрах тази тема, даже мисля, че всяка година стават все повече и повече хората, които избират да коментират точно този въпрос. Но бяха по-пасивни, не са изразявали мнение нито против, нито за. Мисля, че повечето от тях все пак са консервативни по въпроса. (Е. Т., 18 години, 12. клас, бисексуална)

Учителите реагират в случаи на насилие над ЛГБТ, но не са проактивни в разглеждане на темата с цел да предотвратят това насилие.

Повечето учители като завършили педагози са на наша страна, защитават всички хора с различия – етнически, верски, видими различия – лицеви деформации, ръст, но конкретно за гейовете и за лесбийките в училище не се говори. Това е... тема табу, направо си е тема табу. Но когато се стигне до някакъв конфликт, когато има сблъсък между гей, който е жертва, и момче, което е хетеросексуално, тогава се намесват и се стараят всичко да завърши мирно, да няма проблем. (А. Г., гей, 19 години, 12.

клас, техническа гимназия)

Никой учител никога не е засягал темата. (Л. Б., бисексуална, 16 години, 9. клас, езикова гимназия)

Една от интервюираните учителки, която е лесбийка, е заела проактивна позиция при разглеждането на случай на вербален тормоз между ученици в 6. клас: решила е да повиши информираността на учениците за хомосексуалността, бисексуалността и трансджендър идентичностите и това довело до недоволство на родителите и свикването на спешна родителска среща. Била е обвинена в говорене за ЛГБТ пред твърде малки (12-годишни) ученици.

...имах един много забележителен случай – едни шестокласници се бяха сбили и когато поисках да разбера защо точно са се сбили се оказа, че едното момче е казало на едното момиченце, че е лесбийка, тя се ядосала, започнала да го бие, такива истории. Та по този повод един цял час откарахме в дискусия за това „що е то ЛГБТ хора“, как се държим, защо се държим така и т.н. Общо взето не мога да кажа, че има дискриминация на хората, които са ЛГБТ, но със сигурност тези думи се използват като обиди. Просто трябва да го обидиш този човек и тази дума ти идва наум. Много е интересно тъй като по повод на този разговор, който бях провела с тези шестокласници, веднага след това беше свикана извънредна родителска среща „от къде на къде аз съм си позволявала да говоря на малки деца за ЛГБТ хора, то нямамо такива хора там...“. Изобщо беше се предизвикала една голяма дискусия в общността – родители и т.н. Естествено аз обясних, че светът

е супер шарен и че децата трябва да знаят колко е шарен и трябва да разбират тези неща, и че те всъщност не са малки. (И.П., учителка, лесбийка 28 години, СОУ)

Този случай е пример за липсата на адекватно учебно съдържание или друго пространство, в което свободно да се говори и да се предоставят общи познания за ЛГБТИ хората. Формирането на такива познания трябва да бъде част от общата учебна програма, а не да бъде оставено на индивидуалния избор на учителя. Само когато училищата започнат да разпространяват научна информация за реалното многообразие, произтичащо от сексуалната ориентация, половата идентичност и изразяването на пола, ще бъдат способни да поставят под въпрос негативните стереотипи за ЛГБТИ хора. Всички училища трябва да подкрепят задълбоченото разбиране на хомосексуалността, бисексуалността, интерсекс и трансджендърността като част от полезното многообразие в обществото, за да преодолеят дискриминацията и негативните стереотипи, които водят до насилие. Многообразието възниква естествено, но неговата видимост се гарантира единствено при наличие на демократични политики и равнопоставеност на различията.

КОНКРЕТНИ ПРЕПОРЪКИ

ПРЕДМЕТИ, КОИТО ПРЕДОСТАВЯТ ВЪЗМОЖНОСТ ЗА ДИСКУСИЯ НА ТЕМА ЛГБТИ ИДЕНТИЧНОСТИ

Предметите, които са част от философския цикъл в 9. – 11. клас, включително логика, психология, етика, история на философията и естетика; предметите, свързани с гражданско образование: човек и общество и др.; както и всички хуманитарни предмети: литература, история, социални науки, предоставят възможност за дискусия и критичен анализ на културните норми за сексуална ориентация, полова идентичност и изразяване на пола. Това може да бъде направено във връзка с обсъждането на някоя историческа фигура, литературен герой или като философска дискусия за социалните норми. Някои ученици, главно такива от елитни училища, са имали презентации или дискусии на тема сексуалност и социален пол (джендър) в рамките на гореспоменатите предмети:

Водихме дебат в 9. клас по психология и логика, което беше неприятно, защото госпожата ни беше силно религиозна, а на мен ми се падна тази тема и успях да я разплача. Успях да я накарам да помисли да почувства, заедно с целия клас, това през което минават ЛГБТ учениците. (Н. С., бисексуална, 17 години, частно училище)

Но случаят не е такъв във всяко училище. Някои интервюирани коментираха, че ЛГБТИ теми никога не са дискутирани, дори и в часовете по философски предмети:

В часовете по философия и в часовете по етика не се е засягала темата за това, че човешките права са равни за всички. Нито сме коментирали проблемите на ЛГБТ, личните проблеми, нито взаимодействието между ЛГБТ общността и останалото общество, нито сме коментирали нашите разбирания за света спрямо другите. (А. Г., гей, 19 години, 12. клас, техническа гимназия)

Случвало се е няколко пъти в час по биология. Според мен преподавателят представи темата абсолютно неадекватно и направи всичко възможно, за да убеди колкото се може повече хора, че неговото мнение е единственото правилно и че хората с различна сексуална ориентация са „грешка на природата“. (Й. К., лесбийка, 19 години, 12. клас, елитна гимназия)

Един-единствен път имаше нещо като презентация, която дори не беше с такава насоченост, просто имаше картинка с двама мъже, които се държаха за ръце и това дори не се изкоментира, единственото, което се случи, беше няколко момчета да излязат от стаята, което беше нелепо, друго не се е случвало. Не се засяга този въпрос. (К. П., трансджендър бисексуален мъж, 18 години, 11. клас, езикова гимназия)

По-голямата част от интервюираните ученици споделиха, че темите за сексуална ориентация, изразяване

на пола и полова идентичност не са част от учебната програма, нито пък учителите дават възможност тези теми да се дискутират когато има удобен случай, например когато се обсъжда определена историческа личност, чиято хомосексуалност е добре известна. В някои редки случаи, ако ученик или учител повдигне темата, всички се чувстват неловко и дискусиата приключва скоро след като е започнала. В един случай чуждестранен учител попитал учениците „Ще участвате ли в София Прайд?”. Всички ученици погледнали към ученичката, която била открита лесбийка. Никой не отговорил на въпроса.

Някои ученици са се сблъскали с расистки коментари от страна на учители от тяхното училище и това подсилило убеждението им, че не трябва да повдигат дискусия, свързана със сексуалната ориентация, за да избегнат и хомофобски коментари.

Така нареченият „Час на класа” предоставя множество възможности за учениците и техните класни ръководители да дискутират теми, към които имат общ интерес или теми, които имат голямо значение за живота в училище. Тази възможност не е използвана адекватно, защото тези часове най-често преминават в разрешаване на административни въпроси като отсъствия от училище, планиране на извънкласни дейности и т.н.

В час на класа никак не стоят нещата, разглеждат се текущи проблеми, теми като едно време „Здравето и аз” няма време да се разглеждат. Преди години имаше някакви теми, сега човек, ако иска да си прави часа на класа по теми, може да го направи, ако намери кой да го слуша. Когато преподаваш на 23 момчета не е лесно това да се случи. (Е. Д., учител, бисексуална, 53 години, елитна гимназия)

*Преди години, когато бях класна, мисля, че имаше
някакви възможни теми, от които да се избира и
по които да се говори. Но моето време стигаше
доколкото да оправям отсъствия и разни други
неща, свързани с класа, и теми почти не бяхме
разглеждали. Дори аз съм избягвала да засягам тази
тема защото съм си мислела, че ще се разкрия по
някакъв начин, ако започна да разговарям по този
въпрос. (С. А., учител, лесбийка, 33 години, елитна
гимназия)*

Като цяло ЛГБТ учениците и учителите не са
попадали на съдържание в учебната програма, което е
открито дискриминативно към ЛГБТИ, освен в часовете по
религия, които са избираеми и са само в някои училища. Но
отсъствието на текстове по тези теми се възприема от някои
от интервюираните като скрита дискриминация:

*Те са дискриминативни от гледна точка на това, че
са хетеронормативни, не че са дискриминативни към
други групи хора. Принцът се жени за принцесата
и така. Иначе в учебниците и учебните материали
напоследък има, дали заради Закона за защита от
дискриминацията, дали заради някакви политики за
включване, но общо взето се стремят да включват
много различни групи, включително етнически
малцинства и т.н. (И. П., учителка, лесбийка, 28
години, СОУ)*

МЕРКИ, КОИТО УЧИЛИЩНИТЕ ВЛАСТИ МОГАТ ДА ВЗЕМАТ ЗА ПРЕДОТВРАТЯВАНЕ НА ДИСКРИМИНАЦИЯТА И НАСИЛИЕТО СРЕЩУ ЛГБТИ УЧЕНИЦИ И УЧИТЕЛИ

Всички интервюирани ученици и учители вярват, че повече обсъждане по темите за сексуална ориентация и полова идентичност ще доведе до по-голямо приемане на многообразието и по-малко дискриминация срещу ЛГБТИ в училищната среда. Те също смятат, че училищният правилник трябва да осигурява защита на уязвимите групи, включително ЛГБТИ ученици. Най-важната последица от включването на тези характеристики в списъка на защитените от дискриминация, ще бъде повишаването на осведомеността на училищните власти за реалното състояние на дискриминацията, насилието и тормоза срещу ЛГБТИ в училищата.

Някои ученици мислят, че учителите в техните училища не са достатъчно подготвени, за да говорят за сексуална ориентация и полова идентичност / изразяване на пола; следователно такива дискусии трябва да бъдат водени от външни експерти. Например, учителите не осъзнават, че наричането на хетеросексуалните „нормални“ е унизително и поради това – дискриминативно. Интервюираните смятат, че ако някога основните знания за хомосексуалността, бисексуалността и трансгендърността се увеличат, учениците ще станат по-толерантни към тези различия.

Предложенията за мерки за превенция са най-разнообразни, но учениците си дават сметка, че започването на масирана информационна кампания по тези въпроси може да предизвика и негативни реакции, тъй като един от стереотипите за ЛГБТИ хората е, че искат „специални права”.

Това е много специфичен въпрос, защото ако затрупат училището с лозунги на тема ЛГБТ веднага ще се появи обвинението, че ние придобиваме прекалено много права и т.н. Трябва да се даде на учениците една контролирана свобода, да се направи ученическа медия, дискуссионен център, място, на което да се обсъждат проблемите на учениците, не само хомосексуалността и транссексуалността. Трябва да има място, на което нещата да се обсъждат защото иначе те остават в сърцето на всеки един човек и го човъркат отвътре, а това е много страшно и много боли. Когато няма на кого да кажеш много боли. (А. Г., гей, 19 години, 12. клас, техническа гимназия)

Учениците осъзнават, че учителите имат нужда от специална подготовка по темите, за да формират адекватно отношение. При липса на адекватна подготовка на учителите, интервюираните препоръчват училището да потърси външни експерти за дискусия по тези теми. В същото време, хора, които открито изразяват своите предразсъдъци, не бива да стават учители:

Директорите трябва да назначават за преподаватели само широко скроени хора с модерно мислене, които да бъдат добър пример за своите ученици. Децата трябва растат в една училищна среда, в която липсва дискриминация и омраза спрямо различните. (Й. К., лесбийка, 19 години, 12. клас, елитна гимназия)

Да се включи темата в час на класа, защото най-

добрият вариант да се преодолеят предразсъдъците е да се обсъждат техните корени. Отделен предмет за сексуалните и полови идентичности няма как да се приеме, но поне в час на класа може да се говори и да се поканят някакви външни лектори, ако учителите не са достатъчно наясно по темата. (С. А., учителка, лесбийка, 33 години, елитна гимназия)

Една от интервюираните учителки подчертава необходимостта учениците да участват активно във формирането на адекватни дейности, които ще способстват за промяна в негативните нагласи спрямо ЛГБТИ. Предложението ѝ е в синхрон с препоръките на единния механизъм за справяне с тормоза в училище, но към настоящия момент не се прилага:

Децата, преди да са им формирани всичките стереотипни мисления, са изключително отворени и не разбират защо с едни хора трябва да се държим по един начин, а с други по друг; това за тях е неясна и неразбираема концепция, така че децата могат да направят страшно много. Например при нас много добре работят младежкия Червен кръст, които правят кампании, свързани с първа помощ, превенция на СПИН, намаляване на тютюнопушенето и т.н. и те са хора, които са супер отворени и биха могли да правят такива неща. Когато има повод (например 17-и май¹) съвсем малки неща, не е необходимо да е много голямо събитие защото е ясно, че хората реагират много остро все още, но да може да се говори на тази тема. (И. П., учителка, лесбийка, 28 години, СОУ)

Нуждата от повече информация по темата се осъзнава от всички интервюирани ученици.

Нуждаем се от широкодостъпна информация под формата на флаери или презентации, както има за СПИН. По този начин хората, които са заинтересовани ще имат възможност да научат повече. (К. П., бисексуален трансджендър мъж, 18 години, II. клас, езикова гимназия)

ИДЕАЛНАТА УЧИЛИЩНА СРЕДА

ЛГБТ ученици и учители мечтаят за училищна среда, в която всеки ще бъде свободен да изразява себе си, без да наранява другите.

Представям сия като място, в което всеки е свободен да изглежда / обича / говори / върши каквото иска, без да вреди на околните. (Й. К., лесбийка, 19 години, 12. клас, елитна гимназия)

Училище, в което това дори не се поставя на въпрос, няма никакво значение и не е нещо, което би променило мнението ти за даден човек. (Л. Б., бисексуална, 16 години, 9. клас, езикова гимназия)

Някои от интервюираните не вярват, че средата в българските училища ще се промени лесно. Също така смятат, че разговорите по темите за сексуалните и половите идентичности трябва да започнат още в началото на пубертета, защото в средния курс е вече късно да се преборим със стереотипите:

В България трудно си я представям, въображението малко не ми стига за тази работа. Имаше някакви много интересни идеи как да се процедира, но когато се замислих това в нашите училища е неприложимо по никакъв начин – разни игри с топка и алегории. В представите на нашите деца това е за по-малки ученици, защото в гимназията вече са си изградили мнение, по-скоро между 10 и 12 години нещо такова трябва да започне да им се говори. (Е. Д., учителка, бисексуална, 53 години, елитна гимназия).

Идеалното училище е в което никой не се притеснява да го споделя и никой не се чувства дискриминиран и няма хора, които осъществяват някаква дискриминация. Това би било идеалният вариант, но не знам точно кога ще стане. (С. А., учителка, лесбийка, 33 години, елитна гимназия).

Със сигурност като цяло нашето образование в момента все още е поставено в един много тесен коловоз и училищата не могат да излизат от този коловоз дори и да виждат, че има необходимост от това, че децата имат необходимост от това. Трябва да се създаде среда, в която децата да могат да споделят какво им е на душата. Няма такава форма в училище, те самите не могат да си обяснят какво им се случва, а няма и кой да им го обясни и им става много тежко на човечетата и те затова и изтрепяват понякога. И ако имаше такава среда, която подкрепя всеки един член на тази общност, ако имаше такава среда, в която всяко едно дете може да сподели, знае как да формулира това, което

чувства, може да го изрази и знае, че има кой да го чуе, оттам нататък разговорите по всички теми щяха да са много по-лесни. В училище трябва да се създаде култура на споделяне и на подкрепа. И това включва страшно много хора и страшно много целенасочени и съзнателни усилия. (И. П., лесбийка, учителка, 28 години, СОУ)

МНЕНИЕТО НА УЧИЛИЩНИ ДИРЕКТОРИ ПО ОТНОШЕНИЕ НА ПОЛИТИКИТЕ ЗА ПРЕВЕНЦИЯ НА ДИСКРИМИНАЦИЯ И ТОРМОЗ СПРЯМО ЛГБТИ В УЧИЛИЩЕ

Последната част от нашето изследване включваше изпращане на въпросник до 50 директори на столични училища, включително СОУ, гимназии и професионални гимназии, който имаше за цел да проучи тяхната гледна точка към степента, в която училищните политики защитават ЛГБТИ учениците от дискриминация, тормоз и насилие. За съжаление, едва 10% от адресираните директори върнаха попълнения въпросник, което само по себе си показва липсата на заинтересованост от тяхна страна към темата и липса на желание да сътрудничат на неправителствена организация, която работи за правата на ЛГБТИ.

Директорката на едно от училищата, в което идентифицирахме присъствие на много ЛГБТ ученици и интервюирахме един трансджендър ученик отговаря, че няма информация за наличието на трансджендър ученици в нейното училище. Също така отбелязва, че училището няма конкретна политика за защита на правата и достойнството на хомосексуални, бисексуални, интерсекс или трансджендър учители и персонал, както и че ЛГБТИ учениците не се разпознават като групи в риск в нейното училище. От друга

страна, директорката е съгласна, че Училищният правилник би спечелил от една по-детайлна дефиниция на тормоза и насилието, която определя различните видове тормоз и насилие, а също и различните признаци/характеристики, въз основа на които последните са забранени.

Директорката на друго училище не приема за необходимо учителите и персоналът да преминават през специални обучения, свързани със сексуалната ориентация, половата идентичност и изразяването на пола. Също така не е съгласна, че Училищният правилник трябва поне да изброява всички признаци/характеристики за дискриминация/тормоз, които са изброени в Закона за защита от дискриминация, включително сексуална ориентация и смяна на пола. Накрая, не смята за необходимо ако/когато учител или служител в училището се разкрие като лесбийка, гей, бисексуален, интерсекс или трансджендър да бъде подкрепян от администрацията, за да не се чувства дискриминиран в работната среда.

Директорът на една професионална гимназия не е съгласен, че педагогическият съветник трябва да следи отблизо учениците, които проявяват хомофобско или трансфобско поведение, но в същото време приема необходимостта да се детайлизират политиките за превенция на дискриминацията, тормоза и насилието, така че изчерпателно да изброяват всички признаци на уязвимост.

Директорката на елитна гимназия посочва, че изброяването на признаци на уязвимост може да се тълкува и като различно, специално отношение, затова предпочита да няма такова, а правилата да важат еднакво за всички. В същото време отбелязва, че администрацията би подкрепила учители, които се разкриват като хомосексуални, бисексуални или трансджендър, стига това да не се използва с корисни цели.

В заключение, на база резултатите от нашето изследване, свързано с изграждането на приобщаваща за ЛГБТИ училищна среда в България, Билитис подчертава необходимостта от комплексен подход и системна работа за подобряване положението на ЛГБТИ в училище. Предлагаме да се вземе под внимание Декларацията за недискриминация спрямо ЛГБТИ хората в сферата на образованието, разработена и разпространена от Организационния комитет на „София Прайд“ 2015 г. Към датата на подготовката на настоящето издание за печат, декларацията е подкрепена от 13 граждански организации и 2 политически партии.

ПРИЛОЖЕНИЯ

ДЕКЛАРАЦИЯ ЗА НЕДИСКРИМИНАЦИЯ СПРЯМО ЛГБТИ ХОРАТА В СФЕРАТА НА ОБРАЗОВАНИЕТО

Подписалите настоящата декларация,

— като взеха предвид Член 1, Член 2 и Член 26 от Всеобщата декларация за правата на човека на ООН,

— като взеха предвид Член 2, Член 19, Член 26 от Международния пакт за граждански и политически права,

— като взеха предвид Член 2, Член 12 и Член 13 от Международния пакт за икономически, социални и културни права,

— като взеха предвид Член 9, Член 10, Член 11 и Член 14 от Европейската конвенция за защита на правата на човека и основните свободи,

— като взеха предвид Член 11 и Член 17 от Европейска социална харта (ревизирана),

— като взеха предвид Член 8 и Член 10 от Договора за функционирането на Европейския съюз,

— като взеха предвид Хартата на основните права на

Европейския съюз, и по-специално Член 21 от нея,

— като взеха предвид Препоръка CM/Rec(2010)5 на Комитета на министрите на Съвета на Европа до държавите членки относно мерките за борба срещу дискриминацията въз основа на сексуалната ориентация или половата идентичност, приета на 31 март 2010 г., и по-специално т. 31 и т. 32 от нея,

— като взеха предвид Резолюция на Европейския парламент от 4 февруари 2014 г. относно пътната карта на ЕС срещу хомофобията и дискриминацията въз основа на сексуалната ориентация и половата идентичност (2013/2183(INI)),

— като взеха предвид Член 4, Член 6, Член 14, Член 39, Член 41, Член 44 и Член 53 от Конституцията на Република България,

— като взеха предвид нуждата учащите се във всички възрасти да получават обхватно образование за основните си права, равенството, свободата от дискриминация и принципите на демократичното общество,

— като взеха предвид нуждата от задължително образование по въпросите на взаимоотношенията, семейния живот и секса, което да обхваща не само физическата, но и емоционалната страна на тези въпроси,

— като взеха предвид нуждата от образователно съдържание, което отразява перспективите и потребностите и на представителите на малцинствата, в това число ЛГБТИ хората (лесбийки, гей мъже, бисексуални, трансполови и

интерполови),

— като взеха предвид нуждата от въвеждането на стандарти за справяне с тормоза в училище, основани на добри практики и интегриращи специфичните мерки и разбиране за училищния тормоз и виктимизирането на представителите на уязвими групи, в това число ЛГБТИ хората,

— като взеха предвид нуждата от достъп на учащите се до информация и подкрепа по въпросите, свързани със сексуалната ориентация и половата идентичност или изразяването на пола,

— като взеха предвид нуждата образователните институции да са безопасни и приобщаващи за всички – учащи се, преподаватели и служители в администрацията,

— като взеха предвид потребността на уязвимите общности да се чувстват приобщени и уважавани чрез признаване и утвърждаване на техните идентичности, в това число ЛГБТИ хората,

— като взеха предвид, че образователните институции трябва да не просто да образуват теоретично, но и да възпитават на практика демократична култура у учащите се чрез насърчаването на участието им в инициативи и във вземането на решения по политиките, които ги засягат,

ОБЩИ СЪОБРАЖЕНИЯ

1. Строго осъждат всякаква дискриминация на основата на сексуалната ориентация и половата идентичност или

изразяването на пола и отчитат, че основните права на ЛГБТИ хората все още не се зачитат пълноценно във всички случаи в България;

2. Считат, че в България понастоящем липсва цялостна политика за защита на основните права на ЛГБТИ хората;

3. Призовават изпълнителната власт да използва своите правомощия в пълна степен, за да интегрира изложените в настоящата декларация принципи и препоръки в осъществяването на вътрешната политика на страната и по-конкретно тази в сферата на образованието;

ОБРАЗОВАНИЕ ПО ВЪПРОСИТЕ НА ЧОВЕШКИТЕ ПРАВА

4. Призовават към включването на въпросите за човешките права в учебните програми за общото образование и по-конкретно като централна част на гражданското образование;

5. Призовават към включване на обучението по въпросите на човешките права в задължителната подготовка за придобиване на професионална квалификация „учител“;

6. Призовават към достъпност на обучението по въпросите на човешките права и за непедагогическия персонал на учебните заведения;

ОБРАЗОВАНИЕ ПО ВЪПРОСИТЕ НА СЕКСА И ВЗАИМООТНОШЕНИЯТА

7. Призовават към изготвянето и въвеждането на учебни

програми по въпросите на взаимоотношенията, семейния живот и секса, които не включват само въпроси, свързани с физиологията, хигиената и здравното възпитание, но също и такива свързани с чувствата, емоциите и етиката във взаимоотношенията;

8. Призовават учебните програми по въпросите на взаимоотношенията, семейния живот и секса да включват съобразена с възрастта информация по въпросите на сексуалната ориентация и половата идентичност, основана на факти и на съвременната наука;

ИНТЕГРИРАНЕ НА ЛГБТИ ВЪПРОСИТЕ В УЧЕБНИТЕ ПРОГРАМИ

9. Призовават въпросите, касаещи ЛГБТИ хората, техните идентичности и тяхната перспектива, да бъдат интегрирани в цялостното учебно съдържание на различните учебни програми, в това число информация за свързани с ЛГБТИ общностите исторически събития, исторически личности или творци, чиито произведения се изучават;

10. Призовават учебните програми периодично да се актуализират, съобразно потребностите на преподаватели, ученици и експертизата на неправителствените организации;

ПРОТИВОПОСТАВЯНЕ НА УЧИЛИЩНИЯ ТОРМОЗ И ДРУГИ ВКЛЮЧВАЩИ ПОЛИТИКИ

11. Призовават за въвеждане на политики или стратегии за справяне с училищния тормоз, които изрично включват сексуалната ориентация и половата идентичност или изразяването на пола, както и обучения за преподавателите

и администрацията в образователните институции свързани с тези въпроси;

12. Призовават всички ученици, включително тези, които са обект на хомофобски или трансфобски училищен тормоз, да имат информираност и достъп до услуги за подкрепа на жертви на такъв тормоз, включително психологическа помощ;

13. Призовават към организирането на централизирана система за събиране на статистически данни относно училищния тормоз, която да отчита случаите на тормоз въз основа на малцинствената идентичност на жертвата, включително хомофобски и трансфобски тормоз;

14. Призовават към интегриране на тези политики и изпълнението им както на местно, така и на регионално и национално ниво;

15. Призовават към въвеждане на ефективни механизми за защита на жертвите на училищен тормоз и насилие, приоритет в която да бъде незабавното осигуряване на безопасност за жертвата и уведомяването ѝ за предприетите мерки спрямо извършителя; тези механизми трябва да осигурят, че жертвите на такъв тормоз няма да бъдат обвинени за случилото се, като им бъде препоръчано занапред да прикриват идентичността си, както и че мерките спрямо извършителя ще включват ефективни и възпиращи санкции и ще са насочени към корекция на неговото/нейното поведение;

ДОСТЪП ДО ИНФОРМАЦИЯ И ПОДКРЕПА

16. Призовават към осигуряване на достъп на ученици, учители и непедagogически персонал до информация и подкрепа по въпросите на сексуалната ориентация и половата идентичност или изразяването на пола, включително, но не само чрез включване на подходящи и достъпни материали в библиотеката на образователната институция; достъп до психологическо консултиране със специалист, подготвен по въпросите на малцинствата; достъп до електронни и печатни материали и др.;

17. Призовават училищната администрация да уважава правото на личен живот на всеки, който желае да се информира по тези въпроси анонимно и в уединение;

18. Призовават на подходящи публично видими и достъпни места в училището да бъде предоставяна информация за относими към ЛГБТИ младежите събития, организации, здравни или социални услуги под формата на плакати, листовки, брошури и други подобни материали;

19. Призовават към достъп във всяка образователна институция до конкретно лице, с което ученици, учители и непедagogически персонал да могат да се консултират по въпросите на малцинствата и в частност на ЛГБТИ хората, в това число чрез средства, осигуряващи конфиденциалност и анонимност, като електронна поща;

20. Призовават образователните институции да оказват подкрепа на самоорганизирани групи, като клубове и групи по интереси на хора от различни малцинствени групи, в това число ЛГБТИ ученици, учители, непедagogически персонал

и родители;

21. Призовават образователните институции да предоставят достъп до материали, които образоват за човешката сексуалност, сексуалната ориентация, половата идентичност или изразяването на пола по надежден и конструктивен начин, като правят разлика между такива материали и порнография;

ОБРАЗОВАТЕЛНИТЕ ИНСТИТУЦИИ КАТО БЕЗОПАСНИ И ПРИОБЩАВАЩИ

22. Призовават към установяване на атмосфера в образователните институции, която предразполага ЛГБТИ хората да не прикриват сексуалната си ориентация или половата си идентичност и им дава възможност да ги изразяват открито без страх, че ще бъдат осъждани от околните, освен в случаите когато сами са избрали да запазят идентичността си в тайна;

23. Призовават към своевременна реакция по премахването на надписи и символи, изобразени с графити, плакати, листовки или по друг начин, които изразяват омраза на основата на защитени от антидискриминационното законодателство признаци, които клеветят малцинствени общности, или които проповядват антидемократична идеология;

24. Призовават случаите на публична реч на омразата в образователните институции да бъдат санкционирани в името на утвърждаването на принципите на равнопоставеност и приемане на всички уязвими общности, в това число ЛГБТИ хората;

ВИДИМОСТ

25. Призовават администрациите на образователните институции да провеждат активни и публично видими политики по подкрепа на равенството и недискриминацията, в това число чрез различни форми на отбелязване на събития, които са от значение за малцинствените общности, включително ЛГБТИ хората;

26. Призовават администрациите на образователните институции да използват език, който е включващ спрямо всички общности и който не възпроизвежда традиционни полови стереотипи;

УЧИЛИЩНА ДЕМОКРАЦИЯ

27. Призовават образователните институции да предоставят възможност на всички учащи се да участват във вземането на решения по политики, които ги засягат;

28. Призовават администрациите на образователните институции да осигуряват механизми, гарантиращи че структурите, представляващи учащите, представляват всички без изключения на основата на пол, възраст, раса, етнос или произход, вероизповедание или убеждения, сексуална ориентация и полова идентичност или изразяване на пола, както и здравен статус или увреждане;

29. Призовават администрациите на образователните институции да оказват съдействие на организации на учащи се, преподаватели или родители по изпълнението на проекти или инициативи, които извършват дейности, за

които администрацията няма капацитет или експертиза.

***Неправителствени организации и политически партии,
подписали настоящата декларация към 15.12.2015 г.***

1. Сдружение „Български хелзинкски комитет”
2. Фондация „Ресурсен център – Билитис”
3. Сдружение „Младежка ЛГБТ организация Действие”
4. Фондация „Глас – България”
5. Сдружение „ЛГБТ Пловдив”
6. Фондация „Ромска инициатива”
7. Фондация „Работилница за граждански инициативи”
8. Сдружение „Център за междуетнически диалог и толерантност „Амалипе”
9. Фондация „Здравни проблеми на малцинствата”
10. ПП „Зелените”
11. Фондация „Български фонд за жените”
12. Фондация „Социална фондация Инди-Рома 97”
13. Фондация „Крокус”
14. ПП „ДЕОС”
15. Сдружение „Възможности без граници”

ЛГБТИ НЕ СА НЛО

Автор: Радослав Стоянов

Когато прочетете информацията тук, **ще знаете повече за ЛГБТИ хората**, отколкото знаят повечето ви близки и познати. Това е така, защото тук са изложени само факти. Детайлна информация за източниците ще откриете в библиографията в края.

КАКВО Е ЛГБТИ?

ЛГБТИ е международно употребявана абревиатура за лесбийки, гей мъже, бисексуални, трансджендър и интерсекс хора.

КАКВА Е РАЗЛИКАТА МЕЖДУ ТЕЗИ ГРУПИ?

Лесбийките и гей мъжете са **хомосексуални хора**, което означава, че те изпитват романтично и физическо привличане към хора от собствения си пол. **Бисексуалните** са хора, които изпитват в различна степен привличане и към двата пола.

Понятието **трансджендър** („трансполови“) събира в себе си няколко подгрупи хора, общото между които е, че при тях има разминаване между физиологичния и психичния пол, напр. хора, които физически са мъже, но психически са жени и обратното – състояние, наречено „**транссексуалност**“.

Интерсекс означава състояние, при което поради генетични или хормонални причини организмът се развива

и ражда с атипични полови белези и/или вътрешни полови органи. Има състояния, в които ембрион с 46XY кариотип (мъж) се развива външно като жена, както и 46XX (жена) с външни полови белези от мъжки тип. Някои интерсекс хора определят себе си като мъже или жени. Други – като нито едно от двете. В голяма част от случаите, родените с интерсекс състояния деца, биват подлагани на хирургически интервенции с цел уподобяване на мъж или жена. Тези хирургически интервенции са обект на доклад на Комисията на ООН против изтезанията.

Повечето хора определят себе си като **хетеросексуални**, т.е. като хора, които са привлечени от противоположния пол. Хомо-, би- и хетеросексуалността често се наричат **„сексуални ориентации”**, но фактически те не се отнасят само до секса, а и до пола на хората, към които даден човек изпитва романтични чувства. Това включва влюбването и желанието на човек да има семейство с този, когото обича.

Чувството че си мъж или жена, се нарича **„полова идентичност”**. И както видяхме, тя може да отговаря или не на физическия пол. Понякога дори може да не се чувстваме като принадлежащи строго към нито една от тези категории.

КАК ХОРАТА РАЗБИРАТ КЪМ КОЯ ГРУПА ПРИНАДЛЕЖАТ?

Когато става въпрос за сексуалната ориентация – обикновено **осъзнаването става с течение на времето**. Най-често това е възрастта, в която хората за първи път осъзнават този вид интерес към единия или и към двата пола – пубертета, но нерядко се случва и доста по-късно. Когато тези чувства се установят **трайно и неизменно в период от няколко години**, обикновено се смята, че те сами по себе

си показват към коя група принадлежи даденият човек.

Колкото до трансгендърността – повечето тран хора са наясно с несъответствието на тялото си и начина, по който се чувстват, от най-ранна възраст.

АМИ ХОРАТА, КОИТО „РЕШАВАТ“, ЧЕ СА ГЕЙОВЕ НА СРЕДНА ВЪЗРАСТ?

Някои хора наистина проявяват за първи път влеченията си към единия или и двата пола в по-зряла възраст, като до преди това са показвали съвсем друго поведение. Това **не означава**, че те са „решили“ и изведнъж са „станали“ гей, би или хетеро. Възможно е те винаги да са имали такива влечения, но по някаква причина да са ги потискали – осъзнато или не – и да не са могли или искали да им откликнат.

КАКВА Е ПРИЧИНАТА ЗА РАЗЛИЧНИТЕ СЕКСУАЛНИ ОРИЕНТАЦИИ И ПОЛОВИ ИДЕНТИЧНОСТИ?

Повечето неща в поведението и същността на човека не са устроени просто, затова причините, които водят до тях, рядко са едностранни и елементарни. Това, което съвременната наука знае, е че всички тези различни състояния (включително хетеросексуалността!) са свързани с процеси, формиращи половите различия в мозъка още по време на ембрионалното ни развитие. За съжаление, науката все още работи по откриването на причините, които довеждат до различното протичане на тези процеси, както и точната им роля. Така че засега отговорът спира дотук.

Няма никакви научно валидни данни, че социални фактори след раждането, като отношенията с родителите или социалната и културна среда, могат да имат решаващо

влияние върху формирането на тези различни видове сексуална ориентация и полова идентичност.

СЛЕД КАТО ЗА СЪЗДАВАНЕ НА ПОКОЛЕНИЕ СА НУЖНИ МЪЖ И ЖЕНА, ХОМОСЕКСУАЛНОСТТА НЕ Е ЛИ НЕНОРМАЛНА?

От обективна научна гледна точка не може да се говори за „нормални” и „ненормални” видове поведение. Може да се говори, например, за „обичайни” и „необичайни” или пък „полezni” и „вредни”. Няма правилна и неправилна (или „обратна”) сексуална ориентация, както няма правилен и неправилен цвят на очите, например.

Повечето хора правят секс през по-голямата част от живота си почти единствено и само с цел **удоволствие, удовлетворяване** на потребности и **взаимност** с партньора си. Въпрос на гледна точка и влагане на културен смисъл в секса е да кажем дали размножаването е негова „цел” или не.

Хомосексуалното поведение е широко разпространено в животинското царство. Съществуват **над 70 възможни еволюционни обяснения** за съществуването и съхраняването на еднopolовата сексуалност като неделима част от разнообразието в природата.

НЕ ПРОТИВОРЕЧАТ ЛИ ХОМОСЕКСУАЛНОСТТА И БИСЕКСУАЛНОСТТА НА МОРАЛА?

Не, защото те не са въпрос на моралност или неморалност. Сексуалната ориентация е естествена психологическа характеристика на личността, а не морален избор. Тя няма пряка връзка с нравствените ценности, защото сама по себе си **не те прави нито по-добър, нито**

по-лош човек.

АКО ВСИЧКИ СТАНЕМ ХОМО- ИЛИ БИСЕКСУАЛНИ НЯМА ЛИ ДА ИЗЧЕЗНЕ ЧОВЕЧЕСТВОТО?

Не. Защото няма как всички да „станем” хомо- или бисексуални. Нито пък някой твърди, че **трябва** да става подобно нещо. Публичните дебати относно ЛГБТИ хората се отнасят до **равноправното им третиране и равното им участие в общественния живот**, а не до това дали другите хора да „станат” хомо- или бисексуални или пък коя е „по-правилната” сексуална ориентация.

Сексуалната ориентация е естествено формиран компонент от психиката на човек и тя не може да се „избира” или „научава” или да бъде „правилна” или „сбъркана”. Хомо- и бисексуални хора са се раждали и се раждат във всяка епоха, култура, раса и географска област. В този смисъл опасенията, че в близко или далечно бъдеще прирастът на населението ще падне драстично до степен на изчезване, са наивни и фантастични.

НЕ СА ЛИ СЕКСУАЛНИТЕ ОРИЕНТАЦИИ, РАЗЛИЧНИ ОТ ХЕТЕРОСЕКСУАЛНАТА, ПСИХИЧНИ ЗАБОЛЯВАНИЯ?

Така се е смятало дълго време. За съжаление науката не винаги е имала стандартите и методите, които има днес. С напредъка си обаче тя е преразглеждала позицията си по много въпроси, включително за неща като формата и мястото на Земята във вселената! Понякога това е така, защото са откривани нови данни. Друг път – защото са откривани нови методи, за разбиране на старите данни. **Световната здравна организация (СЗО)** – официален орган на ООН – премахна

хомосексуалността от Международната класификация на болестите още на **17 май 1990 г.** Днес на тази дата честваме световния ден за борба с хомофобията и трансфобията.

А КАКВО СА ХОМОФОБИЯТА И ТРАНСФОБИЯТА?

Хомофобията е **страх, омраза и/или отхвърляне** от и на хомосексуалните и бисексуалните хора. По същия начин има трансфобия – неприязън към трансгендър хората. Няма значение дали си хетеросексуален или ЛГБТИ човек – **всеки може да е хомофоб и трансфоб**. Нерядко се срещат хомосексуални, които не харесват това, което са, и в старанието си да се разграничат от гей, би или транс идентичността, демонстрират силно хомофобско или трансфобско поведение.

Хомо- и трансфобията са сред най-често срещаните причини за по-лошо, обидно или унизително третиране на ЛГБТИ хората. Множество международни организации се отнасят към тези „фобии“, както към сексизма и расизма.

Действията, продиктувани от хомофобия и трансфобия, представляват дискриминация. И това е нередно, защото нито сексуалната ориентация, нито половата идентичност касаят пряко личните и професионалните качества и умения на човек.

ЗАЩО НЯКОИ ЛГБТ ХОРА ПАРАДИРАТ СЪС СЕКСУАЛНАТА СИ ОРИЕНТАЦИЯ?

Всъщност да бъдеш **открит и честен** относно това към какви хора изпитваш привличане или като човек от какъв пол се чувстваш не е „показност“ или „парадиране“. Културата, в която живеем, счита всички за хетеросексуални или цисполови **по подразбиране**. Ето защо на никой

принципно не му се налага да обяснява, че е хетеросексуален. Повечето от нас просто си „хващат” гадже от другия пол, или коментират обекта на своите романтични желания с близки и приятели, без да се замислят, че така фактически проявяват сексуалната си ориентация. Също така, те могат спокойно да показват своите чувства на обществени места, без това да прави впечатление някому.

ЛГБТИ хората обаче рядко правят тези неща и, ако ги правят, рядко е така открито и „естествено”. Причината за това са хомофобията и трансфобията, които много хора проявяват дори несъзнавано. Страхувайки се от реакцията на околните към своето различие, повечето ЛГБТИ хора **прикриват** идентичността си, понякога дори доживот. Това има последствия върху самочувствието и емоционалното добруване на ЛГБТИ хората. То е източник на постоянен стрес, а от там понякога има влияние и върху здравето на индивида. Ето защо е много вероятно сред вашите близки и приятели да има такива хора, без вие да знаете за това.

На тези ЛГБТИ хора, които не желаят да се обричат на такова потисничество и искат да живеят свободно, обикновено се налага да се **„разкрият”**, т.е. в някакъв момент те информират околните по ясен начин, че са различни. Този ясен начин може да не е „Здравейте, аз съм гей/би/транс”, но дори, когато един мъж или жена представи човек от своя пол като своето „гадже” или „партньор”, това пак е вид разкриване на сексуалната ориентация. То не е „показност” или „парадиране”, а естествена част от нормалните взаимоотношения на споделяне с околните.

БИБЛИОГРАФИЯ

Diamond, M. (2010). *Sexual Orientation and Gender Identity*,
B: Weiner, I.B., & Craighead, E. (2010). *The Corsini*

Encyclopedia of Psychology. Vol. 4. New Jersey: John Wiley and Sons, Inc., p. 1578.

LeVay, S. (2011). *Gay, straight, and the reason why: the science of sexual orientation.* New York: Oxford University Press, Inc.

LeVay, S., & Valente, S.M. (2002). *Human Sexuality.* Sunderland: Sinauer Associates, Inc., Publishers.

Poiani, A. (2010). *Animal Homosexuality: A Biosocial Perspective.* New York: Cambridge University Press.

Savic, I., Garcia-Falgueras, A., & Swaab, D. F. (2010). Sexual differentiation of the human brain in relation to gender identity and sexual orientation. B: Savic-Berglund, I. (Ed.). (2011). *Sex differences in the human brain, their underpinnings and implications.* Amsterdam: Elsevier B.V.

Tamar-Mattis, A. (2012). *Report to the UN Special Rapporteur on Torture: Medical Treatment of People with Intersex Conditions as Torture and Cruel, Inhuman, or Degrading Treatment or Punishment.*

**УЧИЛИЩА ЗА ВСИЧКИ?
Положението на лесбийки, гей, бисексуални, трансджендър и интерсекс
ученици и учители в българските училища**

Автор

Моника Писанкънева

Редактор

Радослав Стоянов

Оформление и предпечат

Радослав Стоянов

Печат

„Стар Адвъртайзинг” ООД

Издание на фондация „Ресурсен център – Билитис”

София

2015

ISBN: 978-954-91940-3-6

Адрес на издателя:
жк „Младост-2”, бл. 235, вх. А,
1799 София
тел/факс: +359 2 974 1565

e-mail: bilitis@bilitis.org
www.bilitis.org

Снимка: Zonabg

Моника Писанкџева завършва Философия в Софийския университет „Св. Кл. Охридски“ през 1992 г. и специализира Сравнителни европейски социални изследвания през 1997–1998 г. в Университета на Амстердам, а през 2007 г. придобива магистърска степен по Филантропия в Университета на Болоня. В периода 1994–1997 г. е учител по философия в Американския колеж, София, а през 1999–2001 г. преподава свободноизбираем курс „Сексуални идентичности в постмодерното общество“ в НБУ, факултет по Антропология. Работи в неправителствени

организации от 2000 г. насам. Активист за правата на ЛГБТИ в България от 1998 г. През 2004 г. основава Фондация „Ресурсен център — Билитис“: организация на лесбийки, бисексуални жени, трансжендър и интерсекс хора, която споделя ценностите на интерсекционалния феминизъм и чиято мисия е постигане на пълна равнопоставеност на ЛГБТИ хората у нас.

В периода януари—октомври 2015 г. фондация „Ресурсен център — Билитис“ проведе качествено изследване, подкрепено от ILGA-Europe — европейско сдружение на организации, които работят за правата на лесбийките, гей мъже, бисексуалните, трансжендър и интерсекс хората с над 400 членове от европейски държави, — което отговаря на въпроса доколко средните училища в София, България предоставят включваща среда за хомосексуалните, бисексуалните, трансжендър и интерсекс ученици и учители. Изследването включваше проучване на вътрешните политики за защита от дискриминация и насилие/тормоз; интервюта с ученици и учители, които се самоопределят като хомосексуални, бисексуални или трансжендър и анкета сред училищни директори. Настоящото издание обобщава тези резултати.

ISBN 978-954-91940-3-6

9 789549 194036 >